

10547 - عذاب و پاداش قبر حق است و بر روح و جسم با هم واقع می شود

سوال

سؤال عجیبی دارم. معتقدم انسان وقتی می میرد دیگر نمی شنود و جسمش بی فایده می شود. اما طبق حدیث، در قبر عذاب هست. آیا این یعنی جسم هنوز زنده است؟ همچنین در قرآن آمده که شهیدان نمی میرند. در یکی از احادیث مسلم نیز آمده است که وقتی پیامبر ﷺ اجساد ابوجهل، امیه و دیگران را خطاب قرار داد، عمر رضی الله عنه از ایشان پرسید: چگونه مردگان سخن تو را می شنوند؟ و پیامبر ﷺ پاسخ داد که آن ها می شنوند اما نمی توانند پاسخ دهند. خواهشمندم به سؤالم مفصل پاسخ دهید.

خلاصه ی پاسخ

- ۱- مرده هیچ یک از سخنان زندگان را نمی شنود. اما حدیث خطاب قرار دادن اجساد مشرکان توسط پیامبر در روز بدر، بر حالتی خاص حمل می شود؛ و آن اینکه خداوند آن ها را برای پیامبرش ﷺ زنده کرد تا خوارشان سازد و خواری و پستی را به آنان نشان دهد.
- ۲- از عقاید اهل سنت و جماعت این است که در قبر فتنه و عذاب، و در برزخ زندگی وجود دارد؛ چنان که بر اساس حال مرده، پاداش و آسایش نیز در آن هست.
- ۳- طبق قول صحیح علما، عذاب قبر بر روح و جسم واقع می شود.

پاسخ مفصل

الحمد لله.

آیا مرده سخن زندگان را می شنود؟

آنچه در سؤال آمده مبنی بر اینکه مرده هیچ یک از سخنان زندگان را نمی شنود، حق و حقیقت است. الله متعال می فرماید: وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ [فاطر: ۲۲] (و تو نمی توانی کسانی را که در گورها هستند شنوا کنی)؛ و نیز می فرماید: فَإِنَّكَ لَا تَسْمِعُ الْمَوْتَى [روم: ۵۲] (پس بی گمان تو نمی توانی مردگان را شنوا کنی).

آیا در قبر عذابی وجود دارد؟

عقیده اهل سنت و جماعت این است که در قبر فتنه و عذاب، و در برزخ زندگی وجود دارد؛ چنانکه بر اساس حال مرده، پاداش و آسایش نیز در آن هست. از جمله دلایل این مطلب، سخن الله متعال درباره آل فرعون است: **النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ** [غافر: ۴۶] (آتشی که بامدادان و شامگاهان بر آن عرضه می‌شوند و روزی که قیامت برپا شود [فرمان آید که:] آل فرعون را به سخت‌ترین عذاب درآورید). الله متعال بیان کرده که آل فرعون با وجود اینکه مرده‌اند، هر صبح و شام بر آتش عرضه می‌شوند؛ علما از این آیه برای اثبات عذاب قبر استدلال کرده‌اند.

ابن کثیر رحمه الله می‌گوید:

«این آیه اصلی بزرگ در استدلال اهل سنت بر عذاب برزخ در قبرها است، یعنی همان سخن الله متعال که: {آتشی که بامدادان و شامگاهان بر آن عرضه می‌شوند}». پایان کلام از «تفسیر ابن کثیر» (۴/۸۲).

در حدیث عایشه رضی الله عنها، همسر پیامبر ﷺ آمده است: رسول الله ﷺ در نماز چنین دعا می‌کردند:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ

(بار الها، من از عذاب قبر به تو پناه می‌برم، و از فتنه مسیح دجال به تو پناه می‌برم، و از فتنه زندگی و فتنه مرگ به تو پناه می‌برم. بار الها، من از گناه و بدهکاری به تو پناه می‌برم).

به روایت بخاری (۷۹۸) و مسلم (۵۸۹).

نکته این حدیث آن است که پیامبر ﷺ از عذاب قبر به الله پناه می‌بردند و این از دلایل اثبات عذاب قبر است؛ در اثبات عذاب قبر، جز معتزله و گروه‌های دیگری که به مخالفتشان اعتنایی نمی‌شود، کسی مخالفت نکرده است.

حدیث خطاب قرار دادن اجساد مشرکان در روز بدر را چگونه تفسیر کنیم؟

اما حدیث خطاب قرار دادن اجساد مشرکان در روز بدر، بر حالتی خاص حمل می‌شود و آن اینکه خداوند آن‌ها را برای پیامبرش ﷺ زنده کرد تا خوارشان سازد و خواری و پستی را به آنان نشان دهد:

الف. از ابن عمر رضی الله عنهما روایت شده که گفت: پیامبر ﷺ بر لبه چاه بدر ایستادند و فرمودند: «آیا آنچه را

پروردگارتان وعده داده بود، حق یافتید؟» سپس فرمودند: «آنها اکنون آنچه را می‌گویم می‌شنوند». به روایت بخاری (۳۹۸۰) و مسلم (۹۳۲).

ب. از ابوطالحه روایت شده که عمر رضی الله عنه گفت: ای رسول الله، چگونه با اجسادى که روحى ندارند سخن می‌گویید؟ رسول الله ﷺ فرمودند: «سوگند به آنکه جان محمد در دست اوست، شما نسبت به آنچه می‌گویم از آنها شنواتر نیستید». قتاده می‌گوید: الله آنها را زنده کرد تا سخن ایشان را برای توبیخ، خوار کردن، انتقام، حسرت و پشیمانی بشنوند. به روایت بخاری (۳۹۷۶) و مسلم (۲۸۷۵). «فتح الباری» (۷/۳۰۴) را ببینید.

نکته این است که الله سخن پیامبرش ﷺ را به گوش اهل چاه [بدر] رساند تا آنها را خوار و کوچک کند؛ و صحیح نیست که از این حدیث چنین استدلال شود که مرده همه چیز را می‌شنود، زیرا این مورد مخصوص اهل چاه است. با این حال برخی علما شنیدن سلام را استثنا کرده‌اند، که این سخن نیز نیازمند دلیلی صحیح و روشن است.

آیا عذاب قبر بر روح و جسم واقع می‌شود؟

عذاب قبر بر اساس قول صحیح علما بر روح و جسم واقع می‌شود.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید:

«مذهب سلف امت و پیشوایان آن این است که عذاب یا پاداش برای روح و بدن مرده حاصل می‌شود، و اینکه روح پس از جدایی از بدن، مُتَنَعِم یا مُعَذَّب باقی می‌ماند و همچنین گاهی به بدن متصل می‌گردد و همراه با آن، پاداش یا عذاب نصیبش می‌شود». «الاختیارات الفقهية» (۹۴).

بر ما لازم است که به آنچه الله خبر داده ایمان آورده و آن را تصدیق کنیم.

ابن قیم رحمه الله می‌گوید: از شیخ الاسلام درباره این مسئله سؤال شد و ما عین پاسخ ایشان را ذکر می‌کنیم که فرمودند:

«بلکه عذاب و پاداش به اتفاق اهل سنت و جماعت بر جان و تن هر دو است؛ جان هم به تنهایی و جدا از بدن پاداش می‌بیند و عذاب می‌کشد و هم در پیوند با بدن متنعم و معذب می‌شود؛ و بدن نیز با آن در پیوند است، پس در این حال پاداش و عذاب بر هر دو با هم خواهد بود، همان‌گونه که بر روح به تنهایی و جدا از بدن است.

مذهب سلف امت و پیشوایان آن این است که مرده وقتی می‌میرد، در پاداش یا عذاب خواهد بود و این برای روح و بدنش حاصل می‌شود؛ و روح پس از جدایی از بدن، متنعم یا معذب می‌ماند و گاهی به بدن متصل می‌شود و همراه با آن پاداش یا عذاب برایش حاصل می‌گردد. سپس آنگاه که قیامت بزرگ فرا رسد، روح‌ها به جسم‌ها بازگردانده می‌شوند و برای پروردگار

جهانیان از قبرهای خود برمی‌خیزند؛ و بازگشت بدن‌ها [در قیامت] مورد اتفاق مسلمانان، یهودیان و مسیحیان است». پایان کلام از «الروح» (۵۱-۵۲).

علما برای این موضوع، خواب دیدن را مثال می‌زنند؛ چرا که انسان می‌بیند به جایی رفته و سفر کرده است و ممکن است در حالی که خوابیده احساس شادی کند، یا در همان مکان خود، احساس اندوه و غصه داشته باشد در حالی که در دنیا است؛ پس به طریق اولی این موضوع در زندگی برزخی متفاوت خواهد بود و آن زندگی با زندگی دنیا یا زندگی آخرت کاملاً تفاوت دارد.

نووی رحمه الله می‌گوید:

«اگر گفته شود: ما مرده را به همان حالش در قبر مشاهده می‌کنیم، پس چگونه مورد سؤال قرار می‌گیرد و نشانده می‌شود و با گرزهای آهنین زده می‌شود در حالی که اثری از آن ظاهر نمی‌گردد؟ پاسخ این است: این امر ناممکن نیست، بلکه در عادت [دنیا] نظیری برای آن هست و آن فرد خوابیده است؛ او لذت‌ها و دردهایی را می‌یابد که ما هیچ‌کدام را حس نمی‌کنیم. همچنین فرد بیدار از آنچه می‌شنود یا به آن فکر می‌کند لذت و درد می‌یابد، اما همنشین او آن را مشاهده نمی‌کند. جبرئیل نیز نزد پیامبر ﷺ می‌آمد و وحی شریف را به ایشان خبر می‌داد اما حاضران آن را درک نمی‌کردند؛ و تمام این‌ها آشکار و روشن است». پایان نقل قول از «شرح مسلم» (۱۷/۲۰۱).

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله می‌گوید:

«فرد خوابیده در خواب خود لذت و درد را می‌یابد و این برای روح و بدن حاصل می‌شود، تا جایی که در خواب می‌بیند کسی او را می‌زند و وقتی بیدار می‌شود، درد را در بدن خود حس می‌کند؛ و در خواب می‌بیند که چیز نیکو و خوشمزه‌ای به او خورنده شده و وقتی بیدار می‌شود، مزه آن را در دهان خود حس می‌کند و این وجود دارد. پس وقتی فرد خوابیده برای روح و بدنش پاداش و عذابی حاصل می‌شود که آن را حس می‌کند اما کسی که کنار اوست آن را حس نمی‌کند - تا جایی که فرد خوابیده ممکن است از شدت درد یا ترسی که برایش حاصل شده فریاد بزند و فرد بیدار فریاد او را بشنود، و گاهی سخن می‌گوید، یا قرآن می‌خواند یا زکری می‌گوید یا پاسخی می‌دهد و فرد بیدار آن را می‌شنود در حالی که او خواب است و چشمانش بسته است و اگر با او سخن گفته شود نمی‌شنود - پس چگونه حال قبرنشینی انکار می‌شود که پیامبر خبر داده است او «صدای برخورد کفش‌هایشان را می‌شنود» و فرمود: «شما نسبت به آنچه می‌گوییم از آن‌ها شنواتر نیستید»؟

قلب شبیه به قبر است و به همین دلیل وقتی در روز خندق نماز عصر از ایشان فوت شد، فرمودند: «خداوند درون آن‌ها و قبرهایشان را از آتش پر کند» و در لفظی دیگر آمده: «دل‌هایشان و قبرهایشان را از آتش پر کند»؛ و میان آن دو در این سخن [الله] تفاوت گذاشته شده است: **بُعْثَرَمَا فِي الْقُبُورِ * وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ** [عادیات: ۹-۱۰] (آنچه در گورهاست بیرون ریخته شود و آنچه در سینه‌هاست فاش گردد)؛ و این تقریب و تبیینی برای امکان وقوع آن است.

و جایز نیست گفته شود آنچه مرده از پاداش و عذاب می‌یابد، مانند چیزی است که فرد خوابیده در خواب خود می‌بیند؛ بلکه آن پاداش و عذاب کامل‌تر، رساتر و تمام‌تر است و آن پاداش و عذابی حقیقی است؛ اما این مثال برای بیان امکان وقوع آن ذکر می‌شود، هنگامی که کسی بپرسد: مرده در قبرش حرکت نمی‌کند و خاک تغییری نمی‌کند و امثال آن. با اینکه این مسئله شرح و بسط طولانی دارد که این ورقه گنجایش آن را ندارد؛ واللہ اعلم و درود اللہ بر محمد و آل و یارانش باد». پایان کلام از «مجموع الفتاوی» (۴/ ۲۷۵-۲۷۶).

واللہ اعلم.